

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОКАЗНИКІВ РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ЛОКОМОТИВНИХ БРИГАД

Стаття присвячена дослідженню ресурсного компоненту професійного здоров'я працівників локомотивних бригад, яке здійснювали за допомогою «Методики визначення індекса ресурсності професійного здоров'я» та багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність». З'ясовано, що у 83 % обстежуваних на високому і середньому рівнях виявлено інтегральну оцінку особистісного адаптаційного потенціалу і у 17 % - низький рівень адаптаційного потенціалу, що зумовило відповідні рівні соціалізації, адаптації і, у цілому, професійного здоров'я.

Ключові слова: професійне здоров'я, працівники локомотивних бригад, індекс ресурсності, адаптаційний потенціал.

Статья посвящена исследованию ресурсного компонента профессионального здоровья работников локомотивных бригад, которое осуществляли с помощью «Методики определения индекса ресурсности профессионального здоровья» и многоуровневого личностного опросника «Адаптивность». Выяснено, что у 83% обследуемых высокий и средний уровень интегральной оценки личностного адаптационного потенциала и у 17% - низкий уровень адаптационного потенциала, что обусловило соответствующие уровни социализации, адаптации и, в целом, профессионального здоровья.

Ключевые слова: профессиональное здоровье, работники локомотивных бригад, индекс ресурсности, адаптационный потенциал.

Проблема професійного здоров'я завжди була в центрі уваги фахівців, а нині є особливо актуальною. Адже, професійна діяльність може справляти на людину як позитивний, так і негативний вплив. Нині знижується функція контролю держави за умовами праці і станом екології. Новим соціально-психологічним явищем стала ситуація, коли в умовах виникнення і поширення реального безробіття стан здоров'я і вік фахівця є чи не основним чинником профвідбору і профпридатності. Це призводить до того, що економічно активне населення в цілях підтримки перед працедавцем визначеного професійного іміджу різко обмежило звернення за медичною і психологічною допомогою до фахівців. Науково-технічний прогрес та зростаючі вимоги до професійно-важливих якостей фахівця привнесли у всі сфери професійної діяльності нові, раніше не властиві виробничому процесу, професійно шкідливі впливи такі як інформаційні стреси, перенапруженість в інтелектуальній діяльності, гіпокінезія, сенсорна ізоляція, монотонія на фоні емоційної напруженості, алергізуюче середовище проживання і низка інших чинників. «На стан здоров'я впливають фактори соціального середовища, демографічна ситуація, культурний рівень суспільства». Все це загострює актуальність проблеми підвищення ефективності, цілеспрямованості і наукової обґрунтованості заходів із підтримки і забезпечення професійного здоров'я фахівців.

Мета статті: охарактеризувати показники ресурсних можливостей

професійного здоров'я працівників локомотивних бригад.

Завдання: представити результати дослідження ресурсного компоненту професійного здоров'я працівників локомотивних бригад за методиками «Визначення індекса ресурсності професійного здоров'я» та багаторівневим особистісним опитувальником «Адаптивність»

Проблему професійного здоров'я досліджували В.А. Ананьєв, Н.Б. Водопьянова, І.Н. Гурвіч, А.Г. Маклаков, Г.С. Никіфоров, В.А. Пономаренко, В.А. Пискунів, А.Н. Разумов, Н.В. Ходирева та ін.. [4, 5, 8, 10, 11]

Ми розглядаємо професійне здоров'я як системно функціонально-динамічну характеристику особистості, в основі якої лежать зовнішні та внутрішні чинники, які зумовлюють особливості його проявів на психологічному, соціальному, фізичному і ресурсному рівнях і у динамічній рівновазі і взаємодії зумовлюють надійність діяльності, оптимальну працездатність та продуктивність, стійкість до умов та особливостей професійної діяльності.

Дослідження ресурсного компоненту професійного здоров'я 170 працівників локомотивних бригад (ПЛБ) ми здійснювали за допомогою «Методики визначення індекса ресурсності професійного здоров'я» (Н. Б Водоп'янова, М. В. Штайн, 2005); багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (А. Г. Маклаков, 1996) [8].

За підсумковим аналізом отриманих результатів за методикою визначення

«Індекса ресурсності» з'ясовано, що низький рівень ресурсності виявлено у 18% ПЛБ; середній – у 62% і високий – у 20% обстежуваних

За результатами отриманих даних стосовно втрачених ресурсів з'ясовано, що із 30 позицій – 11 стосуються: матеріальної сфери; зовнішньої – соціальних; внутрішніх інтраперсональних, психічного і фізичного стану; мотиваційно та емоційно – вольової сфери, що безумовно впливає на рівень суб'єктивного благополуччя, негативно позначається на рівні індекса ресурсності і зниженні потенціалу професійного здоров'я обстежуваних.

Психологічний комфорт є ключовим поняттям у визначенні категорії здоров'я. Переживання особистістю рівня психологічного комфорту (благополуччя) виявився одним з найважливіших показників динаміки здоров'я, оскільки воно виявилось інформативним, тонким індикатором межових станів від здоров'я до хвороби. Воно співвідноситься із задоволеністю самореалізацією особистості з її психологічним здоров'ям [8, 10, 11].

На підставі аналізу даних наукової літератури, результатів експертного опитування фахівців, які спеціалізуються в галузі психодіагностики, а також результатів експериментальних досліджень А.Г. Маклаков визначає особистісний адаптаційний потенціал (ОАП) як одну з найважливіших інтегративних характеристик психічного і соціального розвитку. Саме ОАП зумовлює, на наш погляд, професійне здоров'я особистості. Автор пропонує досліджувати рівень особистісного адаптаційного потенціалу через визначення рівнів його компонентів – поведінкової регуляції, комунікативних здібностей і рівня моральної нормативності (А.Г. Маклаков) [8].

Методика «Адаптивність» широко використовується для розв'язання конкретних завдань практичної психології – в галузі професійного психологічного відбору, психологічного забезпечення і супроводу, професійної діяльності, прогнозу наслідків негативного впливу стрес-факторів, особливостей впливу діяльності на психічне, фізичне і, в цілому, професійне здоров'я.

Інтерпретацію показників методики ми пропонуємо доповнити і розширити, так як особистісний адаптивний потенціал включає такі компоненти як поведінкову регуляцію, комунікативні здібності і моральну нормативність які корелюють з показниками

професійного здоров'я на високому рівні ($r=0,74\pm 0,71$).

За результатами, які отримано за методикою «Адаптивність» ми з'ясували, що рівень поведінкової регуляції у ПЛБ становить у середньому $5,4\pm 0,4$ ст. За інтерпретаційною таблицею автора методики – це середній діапазон групи психічного здоров'я.

Водночас, нами встановлено, що у 17% ПЛБ спостерігається високий рівень поведінкової регуляції – $8,2\pm 1,9$ ст (за інтерпретаційними показниками цей інтервал в межах 7-10 ст); середній рівень поведінкової регуляції – $5,1\pm 0,3$ б спостерігається у 66% обстежуваних і низький рівень ($1,8\pm 0,9$ ст) визначено у 7% досліджуваних.

Низький рівень поведінкової регуляції у ПЛБ характеризується неадекватністю самооцінки і сприйняття дійсності, дуже низьким рівнем або відсутністю соціальної підтримки, низьким рівнем стресостійкості, зниженим рівнем мотиваційного компоненту, астеничними реакціями на труднощі. Для ПЛБ, у яких визначено високий рівень поведінкової реакції, притаманні такі властивості як високий рівень стресостійкості, поведінкової самооцінки (регуляції); адекватна самооцінка; адекватне сприйняття дійсності; наявність високих рівнів внутрішньої і зовнішньої складових соціальної поведінки; високий рівень потребісно-мотиваційної сфери, самоактуалізації, самосвідомості, виражені позитивні домінуючі стани.

Отже, високий і середній рівень поведінкової регуляції у ПЛБ виявляється у позитивних проявах індивідуальних психологічних характеристик: соціальної підтримки, потребісно-мотиваційної та емоційно-вольової сфер, самоактуалізації, самосвідомості, що оптимізує і позитивно впливає на рівень професійного здоров'я. Водночас, низький рівень поведінкової регуляції знижує усі прояви параметрів професійного здоров'я.

Аналіз результатів, які ми отримали за методикою «Адаптивність» стосовно комунікативного потенціалу у ПЛБ, показує наступне. Так, середній рівень комунікативного потенціалу у обстежуваних, у цілому, виявився на рівні $5,22\pm 0,5$ б. Водночас, при розподілі за рівнем вираженості комунікативний потенціал у 20% обстежуваних спостерігається на високому рівні $8,7\pm 0,7$ ст (за інтерпретацією автора, високий діапазон визначено з 7 до 10 ст) на низькому рівні – $1,9\pm 0,1$ ст. (за авторською інтерпретацією цей діапазон знаходиться в межах 1-2,0 ст) і середньому

рівні – $5,7 \pm 0,6$ ст (за авторською інтерпретацією цей діапазон 3-6 ст).

Прояви низького рівня комунікативних здібностей у ПЛБ виявились у труднощах взаємодії з іншими, невмінні налагоджувати взаєрозуміння, контакт з оточуючими, що зумовлює труднощі з передачею і набуттям досвіду, супроводжується конфліктною взаємодією, ізоляцією особистості і негативно позначається на рівні професійного здоров'я.

Високий рівень комунікативних здібностей у ПЛБ характеризується легкістю встановлення компромісу і взаєморозуміння в організаціях по вертикалі і по горизонталі (з керівником, помічниками та обслуговуючим персоналом), умілим швидким і конструктивним розв'язанням конфліктів, що, у цілому, сприяє професійній адаптації і задоволенню однієї з основних потреб – у спілкуванні, яка є складовою професійного здоров'я.

Отже, високий і середній рівень комунікативних здібностей у ПЛБ виявляється у професійно значимих якостях особистості, які сприяють професійному ставленню, виконанню провідних соціальних ролей в організації, адекватній адаптації до соціального середовища, що є суттєвим у формуванні професійного здоров'я особистості.

Аналіз третьої складової особистісного адаптаційного потенціалу у ПЛБ – моральної нормативності показує, що середній показник знаходиться на рівні $5,16 \pm 0,5$ б, що відповідає середнім авторським інтерпретаційним показникам.

У дослідженні з'ясовано, що у 14% ПЛБ моральна нормативність (МН) знаходиться на високому рівні $8,4 \pm 0,7$ ст (за інтерпретацією авторської методики цей показник визначено в межах – 7-10 ст); на середньому рівні – у 76%, що складає $5,5 \pm 0,5$ ст (за авторською інтерпретацією результатів методики середній рівень цього показника дорівнює від 3 до 6 ст) і на низькому рівні МН – у 10% ПЛБ з абсолютним показником $1,9 \pm 0,2$ ст (за інтерпретацією автора методики низький рівень цього показника знаходиться в межах від 1 до 2 стенив включно).

Особам з низьким рівнем моральної нормативності важко адекватно оцінити, своє місце і роль в організації, вони не прагнуть виконувати загально прийняті норми і правила поведінки. Низький рівень моральної нормативності особистості зумовлює низький рівень одного з основних компонентів процесу соціалізації особистості – сприйняття морально-етичних норм

поведінки. Такі особи суб'єктивно важко сприймають і переживають вимоги безпосереднього соціального оточення в організації, вимоги інструкцій, настанов, загальних правил і вимоги корпоративної культури.

Отже, низький рівень моральної нормальності негативно впливає, в цілому, на рівень соціалізації, що зумовлює різке зниження рівня професійного здоров'я особистості.

Високий рівень МН у ПЛБ зумовлює адекватну оцінку своєї ролі в організації, орієнтацію на дотримання загальноприйнятих норм і правил поведінки, адекватне суб'єктивне сприйняття морально-етичних норм поведінки в організації та усвідомлене адекватне ставлення до вимог безпосереднього оточення в організації як керівного складу так і помічників, обслуговуючого персоналу.

Високий і середній рівень моральної нормативності зумовлюють адекватний рівень соціалізації ПЛБ, сприяють адекватному ставленню до вимог соціального оточення, вимог настанов, інструкцій і правил поведінки та інших керівних документів, які затверджено в системі «Укрзалізниця».

Для визначення особистісного адаптаційного потенціалу (ОАП) фахівця його складові – показники шкал «поведінкової регуляції», «комунікативного потенціалу» і «моральної нормативності» додаються і за значенням таблиці 4-го рівня переводяться в стени та визначаються групи психічного здоров'я [8].

За нашими даними до 1 групи професійного здоров'я, яку ми назвали «Здорові» віднесли 17% обстежуваних, у яких показник ОАП спостерігається на рівні $8,4 \pm 0,8$ ст.

Високий рівень особистісного адаптаційного потенціалу зумовлює у певної категорії ПЛБ (17%) першу групу психічного здоров'я – групу «здорових». Для групи «здорових» притаманні високий рівень поведінкової регуляції, комунікативних здібностей, моральної нормативності, що супроводжується високим рівнем соціалізації, стресостійкості, соціальних та індивідуальних складових адаптації, що зумовлює у сукупності і взаємодії високий рівень професійного здоров'я.

З аналізу отриманих результатів визначено, що за інтегральним показником ОАП до другої групи професійного здоров'я, яку ми назвали «Практично здорові» відносяться 71% обстежуваних.

Питання психології

У «Практично здорових» ПЛБ показник ОАП визначено на рівні $5,4 \pm 0,4$ ст. (є діапазон середніх значень від 3 до 6 стенів). Для них характерні середньо виражені показники поведінкової регуляції, що проявляється у середніх параметрах стресостійкості, зовнішніх і інтегральних показниках соціальної підтримки, середніх або вище середніх показниках мотиваційної сфери, з переважно позитивними домінуючими психічними станами, адекватною самооцінкою, що у сукупності забезпечує стійкий процес регуляції поведінки.

Наступний компонент, за яким визначаємо і характеризуємо «Практично здорових» осіб, пов'язаний з комунікативним потенціалом ПЛБ, який зумовлює ефективність взаємодії, взаєморозуміння, уміння налагоджувати контакти з працівниками організації, керівним складом, помічниками та допоміжним персоналом, умінням долати конфлікти і не зациклюватись на них, контролювати і регулювати конфліктні ситуації, що зумовлює позитивний вплив на домінуючі психічні стани та, в цілому, на професійне здоров'я обстежуваних.

Не менш важливою складовою сфери адаптації, яка зумовлює професійне здоров'я, виявилось дотримання моральних норм поведінки. Для «Практично здорових» осіб ця складова забезпечує здатність працівника адекватно сприймати запропоновану йому професійно-соціальну роль і зумовлює сприйняття перебігу основних компонентів процесу соціалізації – сприйняття ПЛБ морально-етичних норм поведінки і адекватного суб'єктивного ставлення до вимог безпосереднього соціального оточення та моральних вимог, інструкцій, наказів, настанов, правил поведінки, які затверджено в установах «Укрзалізниці».

Низький рівень інтегрального показника особистісного адаптаційного потенціалу зумовлено його низькими результатами основних компонентів, а саме: поведінкової регуляції, комунікативних здібностей, моральної нормативності, що виявляється схильністю до нервово – психічних зривів, неадекватного сприйняття оточуючої дійсності, конфліктності, агресивності, недотримання загальноприйнятих морально – етичних норм поведінки та порушення наказів, норм, інструкцій, настанов адміністрації «Укрзалізниці», що різко знижує соціальний та інтроперсональний рівень професійного здоров'я ПЛБ

Таким чином, підводячи загальний підсумок за методикою оцінки рівня

розвитку адаптивних можливостей особистості нами встановлено:

1. За окремими компонентами особистісного адаптаційного потенціалу з'ясовано, що поведінкова регуляція, комунікативний потенціал і моральна нормативність у 88% обстежуваних виявилась на високому і середньому рівнях, що забезпечує, відповідно, високий рівень ефективності діяльності, соціалізації, адаптації і, в цілому, професійного здоров'я.

2. З'ясовано, що біля 12% ПЛБ мають низький рівень поведінкової регуляції, комунікативних здібностей, моральної нормативності, а тому вони схильні до агресивності, конфліктності, неадекватного сприйняття оточуючої дійсності, разом з вираженими проявами негативних домінуючих станів, нервово-психічних розладів, що являється показаннями для надання психологічної або медичної допомоги в амбулаторних або стаціонарних умовах.

3. За результатами дослідження інтегральної оцінки особистісного адаптаційного потенціалу та його компонентів нами запропоновано виокремити три групи здоров'я:

- «Здорові» - особи, у яких відсутні захворювання, а інтегральний показник особистісного адаптаційного потенціалу та його компоненти- поведінкова регуляція, комунікативні здібності і моральна нормальність знаходяться на високому рівні, що забезпечує відповідний високий рівень професійного здоров'я;

- «Практично здорові» - особи, у яких відмічено певні соматичні і межові захворювання, які суттєво не впливають на професійну діяльність і працездатність. Для цієї категорії притаманні – середні (або за окремими показниками) високі характеристики поведінкової регуляції, комунікативних здібностей, моральної нормативності, що виявляється у середньому рівні стресостійкості, адекватній самооцінці і сприйнятті оточуючих, або ж достатньо виражених комунікативних здібностях, адекватно вираженої моральної нормативності, що забезпечують ефективність і надійність професійної діяльності, та у цілому професійного здоров'я;

- «Група ризику» - для представників якої характерні психосоматичні і соматичні захворювання, які періодично негативно можуть впливати на ефективність професійної діяльності. За результатами обстеження у машиністів цієї групи відмічено низькі рівні індекса особистісного адаптаційного потенціалу, поведінкової регуляції,

Питання психології

комунікативних здібностей, моральної нормативності. Низький рівень загального індексу та окремих складових адаптаційного потенціалу особистості виявляється у негативних проявах – неадекватній самооцінці та сприйнятті дійсності, утрудненні комунікацій, конфліктності, агресивності, схильності до нервово-психічних зривів, у низькому рівні соціалізації, що виявляється у недотриманні загальних морально-етичних норм поведінки та схильності до порушень суб'єктивного сприйняття корпоративних правил поведінки, а також наказів, інструкцій, настанов, які зазначено в керівних документах «Укрзалізниця».

Висновок. Таким чином, встановлено, що ресурсний потенціал професійного

здоров'я у працівників локомотивних бригад за індексом ресурсності визначено на низькому рівні у 18 % досліджуваних, середньому – у 62 % і високому – у 20 %. Найбільші цінності, які позитивно вплинули на ресурсний потенціал працівників локомотивних бригад: почуття власної затребованості, стабільність у сім'ї, хороші стосунки з дітьми, батьками, підтримка колег, причетність до впливової організації.

З'ясовано, що у 83 % обстежуваних на високому і середньому рівнях виявлено інтегральну оцінку особистісного адаптаційного потенціалу і у 17 % - низький рівень адаптаційного потенціалу, що зумовило відповідні рівні соціалізації, адаптації і, у цілому, професійного здоров'я.

Література

1. Бодров, В.А. Психология профессиональной пригодности / В.А. Бодров. – М.: ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
2. Болтівець, С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика / С.І. Болтівець. – К.: Бюл. ВАК України, 2000. – 303 с.
3. Військова психологія та педагогіка : інноваційний підхід : підручник : у 2 ч. Ч. 1 / колектив авторів ; за аг. ред. С. Д. Максименка. – К.: НУОУ, 2012 – 472 с.
4. Гурвич И.Н. Социальная психология здоровья / И. Н. Гурвич. - СПб.:Изд-во С.-Петербур.ун-та, 1999.-1023с.
5. Гурвич И.Н. Социально-психологические факторы здоровья //Психология здоровья /Под ред. Никифорова Г.С.-СПб.:Изд-во С.-Петербур.ун-та, 2000.- С.361-404.
6. Корольчук, М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
7. Корольчук, М.С., Теорія і практика професійного відбору / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 536 с.
8. Маклаков А. Г. Основы психологического обеспечения профессионального здоровья военнослужащих: автореф. дис. ... докт. психол. Н.аук. – СПб., 1996. – 40 с.
9. Миронець С. М. Негативні психічні стани рятувальників в умовах надзвичайної ситуації. Монографія. / Миронець С.М., Тімченко О.В. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 232 с.
10. Практикум по психологии здоровья / под ред. Г.С.Никифорова. – СПб.: Питер, 2005. – 379 с.
11. Психология здоровья / под ред. Г.С.Никифорова. – СПб.: Питер, 2003. – 607 с.
12. Психология здоровья человека / Г. В. Ложкин, О. В. Носкова, И. В. Толкунова / под ред. проф. В. И. Носкова. – Севастополь : Вебер, 2003. – 257 с.
13. Серіков Я.О. Безпека життєдіяльності – секюритологія. Проблеми. Завдання. Шляхи вирішення: монографія: в 2-х ч. Ч. 2 / Я. О. Серіков, Л. Ф. Коженевські. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 342 с.

Svitozarova S.V., applicant

CHARACTERISTICS OF RESOURCE POSSIBILITIES INDICATORS OF PROFESSIONAL HEALTH OF LOCOMOTIVE CREWS' WORKERS

The article deals with the research of the resource component of professional health of locomotive crews' workers. It was proved that resource potential of professional health of locomotive crews' workers according to the resource index is determined on the low level in 18% of the studied, on average - in 62% and in high – 20%. Among the highest values there is a sense of being wanted (suitable), stability in the family, good relationships with children, parents, support of colleagues, and involvement in influential organization. It was found out that 83% of the studied have high and average level of integral esteem of personality adaptation potential and 17% have low level of adaptation potential that stipulated the appropriate levels of socialization, adaptive and, in general of professional health.

Key words: professional health, locomotive crews' workers, resource index, adaptive potential.